

MUSTAFA JAHIĆ

Gazi Husrev-begova biblioteka

JEDNAKOMJERNO, SAŽETO I OPŠIRNO IZRAŽAVANJE U KUR'ANU

Sažetak

Predmet ovog rada su jednakomjerno, sažeto i opširno izražavanje u Kur'anu, određeno prema odnosu izraza (*lafẓ*) i značenja (*ma'nā*). Stilističari prema ovom kriteriju kur'anske i uopće iskaze (*kalām*) dijele na tri vrste. U prvu vrstu spada jednakomjerni (*musāwāt*) iskaz u kome su izraz i značenje u ekvivalentnom odnosu. Budući da u ovakvom načinu izražavanja broj riječi ili rečenica koje čine iskaz odgovara značenju koje se želi izraziti, ovaj način predstavlja osnovnu vrstu izražavanja. Prema većini arapskih stilističara, ovakav način izražavanja u Kur'anu skoro i ne postoji. U drugu vrstu spada iskaz u kome se željeno značenje izražava manjim brojem riječi ili rečenica od osnovnog načina izražavanja i označava se kao sažimanje (*iḡāz*) iskaza. Ovakav način izražavanja postiže se elidiranjem nekih dijelova iskaza (*iḡāz al-ḥadf*) bez ugrožavanja njegovog značenja ili skraćivanjem (*iḡāz al-qasr*) bez elidiranja. U treću vrstu spada iskaz u kome se željeno značenje izražava većim brojem riječi ili rečenica od osnovnog načina izražavanja i označava se kao opširnost (*iṣṭāb*) iskaza, a postiže se uvođenjem dodatnih riječi ili rečenica koje ne izražavaju i dodatna značenja. Zajednička osobina za sve tri vrste iskaza (*kalām*) je da svojim izrazom (*lafẓ*), bez obzira na njegov obim, izriču željeno značenje (*ma'nā*) koje u potpunosti odgovora situacionom kontekstu (*muqtaḍā al-ḥāl*). Ovi načini izražavanja prisutni su i u Kur'anu i, osim stilističke vrijednosti, značajni su i za razumijevanje Kur'ana, zbog čega su često predmet istraživanja arapskih gramatičara, stilističara i komentatora Kur'ana.

Ključne riječi: Kur'an, stilistika, gramatika, načini izražavanja, jednakomjerni način izražavanja, sažeti način izražavanja, opširni način izražavanja, izraz, iskaz, značenje.

Uvod

Odnos izraza i značenja predstavlja temu kojom se bave učenjaci jezikoslovnih i drugih naučnih disciplina od davnina, od grčkih preko indijskih filozofa i klasičnih arapskih učenjaka do savremenih zapadnih i arapskih filozofa, teoretičara i lingvista. Istraživanje i analiziranje iskaza (*kalām*) na temelju odnosa izraza (*lafẓ*) i značenja (*ma'nā*) posebno je zanimalo arapske stilističare. Međutim, o ovoj temi stilističari u početku nisu raspravljali u

posebnom poglavlju u stilistici. Tako ni al-Ġurġānī, utemeljitelj stilističke discipline *‘ilm al-ma‘ānī* (semantika sintakse), u djelu *Dalā’il al-i‘ğāz*, ne govori o ovoj temi u posebnom poglavlju, nego raspravlja o teoriji nizanja iskaza (*naẓm al-kalām*) da bi dokazao nenadmašnost i neimitativnost nizanja kur’anskoga iskaza.¹ Ovi su načini izražavanja tek u djelima kasnijih autora zauzimali značajno mjesto, naročito onim koja se bave stilističkim osobenostima kur’anskog teksta. Tako jednakomjernost, sažetost i opširnost, prema al-Qazwīnījevoj interpretaciji, predstavljaju jedno od osam poglavlja stilističke discipline *‘ilm al-ma‘ānī* (semantika sintakse).² S obzirom na značaj ove teme u istraživanjima i izučavanjima kur’anskoga izraza pokušat ćemo u ovom radu na temelju kur’anskih primjera predstaviti i objasniti navedene načine izražavanja, naročito sažeto i opširno izražavanje, a koja se smatraju posebno značajnim.

Iskazi (*kalām*) se s obzirom na intenzitet odnosa izraza (*lafẓ*) i značenja (*ma‘nā*), prema stilističarima, dijele na tri vrste. Prvu vrstu predstavljaju iskazi u kojima su izraz kao njegova jezička forma i željeno značenje (*ma‘nā murād*) koje zahtijeva situacioni kontekst (*muqtaḍā al-ḥāl*) u jednakomjernom odnosu. Jednakomjernost (*musāwāt*) u ovom slučaju predstavlja potpunu saglasnost između izraza i željenog značenja. Drugu vrstu iskaza predstavljaju sažeti iskazi sastavljeni od manjeg broja riječi ili rečenica, koji također izriču željeno značenje saglasno sa situacionim kontekstom. Sažetost (*iğāz*) u ovom slučaju predstavlja osnovnu karakteristiku iskaza. Treću vrstu iskaza predstavljaju opširniji iskazi koji, također, izražavaju željeno značenje koje zahtijeva situacioni kontekst. Opširnost (*iṭnāb*) u ovom slučaju pretpostavlja duljenje iskaza uvođenjem dodatnih izraza koji ne izražavaju i dodatna značenja. Dodatni izrazi mogu biti sinonimi ili umetnuti dijelovi rečenice koji ne izražavaju nikakvo dodatno značenje u takvome iskazu. Zajednička osobina za sve tri navedene vrste iskaza (*kalām*) je da svojim izrazom (*lafẓ*), bez obzira na njegov obim, izriču željeno značenje (*ma‘nā*), koje u potpunosti odgovara situacionom kontekstu (*muqtaḍā al-ḥāl*). Ovo se posebno odnosi na sažete i opširne iskaze koji svojom konciznošću, odnosno opširnošću ne smiju utjecati na potpunost značenja koje se takvim iskazima želi izraziti.

1 Abū Bakr ‘Abdulqāhir b. ‘Abdurrahmān b. Muḥammad al-Fārisī al-Ġurġānī, *Dalā’il al-i‘ğāz*, Taḥqīq: Maḥmūd Muḥammad Šakir Abū Fahr, al-Ṭab‘a al-ṭāliṭa, Maṭba‘a al-Madanī, al-Qāhira - Dār al-Madanī, Ġidda, 1413/1992, 249-327.

2 Ġalāluddīn Muḥammad b. ‘Abdurrahmān b. ‘Umar b. Aḥmad b. Muḥammad al-Ḥaṭīb al-Qazwīnī, *al-Idāḥ fī ‘ulūm al-balāġa: al-ma‘ānī wa al-bayān wa al-badī‘*, Waḍa‘a ḥawāšīh Ibrāhīm Šamsuddīn, al-Ṭab‘a al-ūlā, Dār al-Kutub al-‘ilmiyya, Bayrūt, 1424/2003, 24 i 139-62. Ġalāluddīn Muḥammad b. ‘Abdurrahmān al-Ḥaṭīb al-Qazwīnī, *al-Talḥīṣ fī ‘ulūm al-balāġa*, Taḥqīq wa šarḥ: ‘Abdulḥamīd Hindāwī, al-Ṭab‘a al-ṭāniya, Dār al-Kutub al-‘ilmiyya, Bayrūt, (2009), 54-60.

Međutim, treba istaći i da je među autorima koji su pisali o ovoj temi često dolazilo do različitih razumijevanja i tumačenja ovih načina izražavanja i njihove identifikacije na konkretnim primjerima.³

Budući da se sva tri načina izražavanja odlikuju posebnim stilističkim osobenostima, njihovo korištenje u jezičkoj praksi zahtijevaju određene kontekstualne situacije, posebne prilike, motivi, razlozi ili teme koje preferiraju neki od navedenih načina izražavanja. Na odabir konkretne vrste izražavanja utječe i vrsta govora ili teksta. Tako se jednakomjerno izražavanje najčešće realizira u govoru običnog svijeta, lišeno posebnih stilističkih vrijednosti. Nekada se ova vrsta izražavanja realizira i u poeziji, a prema nekim autorima nalazi se i u Kur'anu. Sažeto izražavanje realizira se uglavnom u posebnim vrstama jezičke prakse, najčešće u poeziji i pismenoj komunikaciji, uključujući i Kur'an, dok se opširno izražavanje prakticira u svakoj vrsti jezičke prakse, a najčešće u propovijedima i proznim djelima. Opširno izražavanje nalazi se i u Kur'anu, naročito u slučajevima obraćanja Arapima ili drugim narodima.⁴

Primjeri u kojima kontekstualna situacija zahtijeva sva tri spomenuta načina izražavanja nalaze se u kur'anskom kazivanju o poslaniku Musau i Hidru, u suri *al-Kahf*. U ajetu u kome se Hidir na početku priče obraća poslaniku Musau:

إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

Ti sigurno nećeš moći sa mnom izdržati (al-Kahf, 67)?! izrečeni koroborativni iskaz u potpunosti odgovara značenju koje se njime željelo izraziti. I koroborativni iskaz kojim se Hidir obraća poslaniku Musau nakon njegovog prvog protivljenja Hidru zbog Hidrovog bušenja lađe, kada mu Hidir govori:

أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

Ne rekoh li ja da ti, doista, nećeš moći izdržati sa mnom (al-Kahf, 72)?! također u potpunosti odgovara značenju koje se njime željelo izraziti. Izrazi i njihova značenja u oba navedena ajeta nalaze se u jednakomjernom odnosu.

Međutim, u iskazu kojim se Hidir obraća poslaniku Musau nakon njegovog drugog protivljenja Hidru zbog Hidrovog ubistva dječaka, kada mu se Hidir obraća:

أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا

3 'Abdurrahmān Ḥasan Ḥabannaka al-Maydānī, *al-Balāġa al-'arabiyya: ususuhā wa 'ulūmuhā wa funūnhā wa šuwar min taḥbīqātihā bi haykal ġadīd min ʔarīf wa talīd*, I-II, Dār al-Qalam - Dār al-Šāmiyya, al-Ṭab'a al-ūlā, Dimašq - Bayrūt, 1416/1996, II, 7-8. Faḍl Ḥasan 'Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā: 'ilm al-ma'ānī*, Dār al-Furqān li al-našr wa al-tawzī', al-Ṭab'a al-rābi'a, Irbid - al-Urdun (Jordan), 1417/1997, 453.

4 'Abdulmuta'āl al-Ša'īdī, *al-Balāġa al-'āliya: 'ilm al-ma'ānī*, Maktaba al-Ādāb, al-Ṭab'a al-ṭāniyya, al-Qāhira, 1411/1991, 119-22.

Ne rekoḥ li ja tebi da ti, doista, nećeš moći izdržati sa mnom (al-Kahf, 75)?! dodat je izraz لَكَ „tebi“ koji nije neophodan za izražavanje željenog značenja zato što koroborativni iskaz إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا „ti, doista, nećeš moći izdržati sa mnom“ iskazan u drugom licu označava da se Hidr obraća Musau, tako da ne postoji poseban razlog da se izrazom لَكَ „tebi“ ističe Hidrovo obraćanje Musau. Razlozi ovakvog izražavanja mogu biti samo stilističke prirode. Pošto se poslanik Musa ponašao kao da nije znao da je iskaz: إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا „ti sigurno nećeš moći sa mnom izdržati“, upućen njemu, pa se usprotivio Hidru, tako da je situacija zahtijevala da ga Hidr upozori riječima u smislu: اِنِّي كُنْتُ وَجْهَتُ الْخَطَابِ لَكَ بِأَنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا „Tebi sam se obratio kada sam ti rekao da sa mnom sigurno nećeš moći izdržati“.

Nakon što se poslanik Musa treći put usprotivio Hidru kada su ih u jednom selu stanovnici njegovi odbili ugostiti i potom naišli na zid koji samo što se nije srušio, pa ga Hidr ispravio, a Musa mu se usprotivio za to što za ispravljanje zida nije uzeo nikakvu nagradu, Hidr se poslaniku Musau obratio sažetim iskazom:

هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ

Sada se rastajemo ja i ti (al-Kahf, 78)!, koji znači kao da u nastavku glasi: لِأَنَّكَ لَمْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا وَقَدْ انْتَهتْ مَدَةُ الْإِتْفَاقِ عَلَى مَصَاحِبَتِي „zato što nisi izdržao sa mnom, a prošlo je i vrijeme dogovora o druženju.“⁵ I nakon što je Hidr objasnio poslaniku Musau značenje događaja koji su se prije dogodili i radnji koje je prema Allahovom naređenju ili dozvoli izvršio, rekao mu je:

ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِيعَ عَلَيْهِ صَبْرًا

Eto to je objašnjenje onog za što se nisi mogao strpjeti (al-Kahf, 82)! izražavajući se na sažet način, čak i u pogledu izgovora glagola تَسْتَطِيعُ ispuštajući konsonant *t*.⁶

S obzirom na to da se navedenim jezičkim sredstvima, osim stilskih efekata postižu i raznovrsna značenja, govorno lice osim prirodne rječitosti koju posjeduje mora biti u stanju odabrati ona jezička sredstva, u ovom slučaju jednakomjernost, sažetost ili opširnost, kojima će na najbolji gramatičko-stilistički način izraziti željeno značenje koje će istovremeno biti i u saglasnosti sa kontekstom u kojemu se takav iskaz izriče. Recipijent ovakvoga iskaza, također mora biti u stanju da otkrije smisao i značenje poruke koju nosi takav iskaz.

5 Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya...*, II, 12.

6 Ibid., II, 10-13.

Jednakomjerno izražavanje

Jednakomjernost (*musāwāt*) izraza i značenja iskaza predstavlja osnovnu formu izražavanja. Zbog toga se često druga dva načina izražavanja utvrđuju kompariranjem s ovom vrstom izražavanja. Iskaz u ovome slučaju ne smije biti sažet ni proširen u odnosu na željeno značenje, nego u potpunoj saglasnosti sa značenjem koje se želi izraziti. Međutim, ovakav način izražavanja rijetko se ostvaruje u jezičkoj praksi zbog čega neki stilističari iskaze dijele na sažete i opširne, svrstavajući jednakomjerne iskaze u sažete. Prema njihovom tumačenju odnosa izraza i značenja, između sažetog i opširnog načina izražavanja ne postoji treći, odnosno srednji način izražavanja. Inače, ovakav način izražavanja neki klasični stilističari ne smatraju ni stilistički poželjnim zato što, prema njihovom mišljenju, ovakvi iskazi predstavljaju uglavnom gramatički korektno iskazan jezik svakodnevnog govorne komunikacije, bez posebnih stilskih obilježja. Zbog toga se, prema ovakvome mišljenju, jednakomjerno izražavanje u Kur'anu i ne nalazi ili nalazi samo u nekoliko ajeta. Ovakvo mišljenje zastupa al-Sakkākī,⁷ dok al-Qazwīnī jednakomjernost prihvata kao posebnu vrstu stilističkog izražavanja.⁸

S obzirom na to da dva ili više izraza različite duljine i različitog broja riječi mogu izricati isto značenje koje odgovara takvome iskazu, ‘Abdurrahmān Ḥasan Ḥabannaka al-Maydānī iznosi interesantno tumačenje definiranja odnosa između ovakvih izraza i značenja koja izriču. Tako npr., iskaz: *أريد أن أشرب ماء* „Želim da pijem vode“, bez dodatih ili nedostajućih riječi u potpunosti odgovara značenju koje izriče. Međutim, isto značenje izražava i kraći iskaz, sastavljen od manjeg broja riječi: *أريد شرب ماء* „Želim piti vode“, u kome je umjesto interpretativnog infinitiva upotrijebljen pravi infinitiv. Tako bi se na osnovu duljine iskaza prvi spomenuti primjer mogao tretirati kao opširni, a drugi kao sažeti iskaz. Međutim, prema al-Maydānīju, oba navedena iskaza tretiraju se kao jednakomjerni budući da iskazi ove vrste mogu, zavisno od konteksta, biti kraći i dulji. Upotrebu konkretnog iskaza ove vrste zahtijeva situacioni kontekst, koji prema tome pokazuje i posebne stilističke efekte. Zbog toga je, kako ističe al-Maydānī, među stilističarima i nastala zbrka u pogledu razlikovanja jednakomjernih i sažetih iskaza.⁹

7 Abū Ya‘qūb Yūsuf b. Abū Bakr b. Muḥammad b. ‘Alī al-Sakkākī, *Miftāḥ al-‘ulūm*, Dabaṭahu wa-kataba hawāmišahu wa-‘allaqa ‘alayhi Na‘īm Zarzūr, al-Ṭab‘a al-ṭāniya, Dār al-Kutub al-‘ilmiyya, Bayrūt, 1407/1987, 276.

8 al-Qazwīnī, *al-Īdāḥ fī ‘ulūm al-balāḡa...*, 143. Ġalāluddīn al-Suyūṭī, *al-Itqān fī ‘ulūm al-Qur‘ān*, I‘tanā bihi wa ‘allaqa ‘alayhi: Muṣṭafā Šayḥ Muṣṭafā, al-Ṭab‘a al-ūlā, Mu‘assasa al-Risāla nāširūn, Bayrūt, 1429/2008, 528. Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-‘arabiyya...* II, 16-18. ‘Abbās, *al-Balāḡa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 457-58. Al-Ša‘īdī, *al-Balāḡa al-‘āliya...*, 117 i 120.

9 Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-‘arabiyya...* II, 18-20.

Različita mišljenja u pogledu definiranja jednakomjernosti kao posebne vrste izražavanja odrazila su se i na njeno tretiranje u kur'anskom tekstu, tako što se i određeni kur'anski ajeti, prema nekim autorima tretiraju kao jednakomjerni, a prema drugima sažeti iskazi, kao što je ajet:

إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Allah zahtijeva pravednost, dobročinstvo i udjeljivanje bližnjima, a razvrat, sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; On vas savjetuje ne biste li dozvali se (al-Nahl, 90), koji se najčešće navodi kao primjer jednakomjernog iskaza. Međutim, ovaj ajet, prema al-Suyūṭīju koji smatra da jednakomjernost ne postoji kao poseban način stilskog izražavanja, predstavlja sažeti iskaz zato što, prema njegovom tumačenju, svaka riječ navedenog ajeta sadrži više značenja. Tako riječ العَدْلُ „pravednost“ znači „pravi srednji put između dvije krajnosti“, a odnosi se na sve obaveze u pogledu vjerovanja, morala i obredoslovlja, dok riječ الإِحْسَانُ „dobročinstvo“ znači iskrenost i predanost u klanjanju Uzvišenom Allahu, itd.¹⁰ I ajet:

وَلَا يَجِيئُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ

A ružno spletkarenje obuhvata) pogađa (samo onoga ko ga čini (Fāṭir, 43), koji kao primjer jednakomjernog izražavanja navodi i al-Qazwīnī,¹¹ prema al-Suyūṭīju, koji smatra da skoro i ne postoji jednakomjerno izražavanje, posebno u Kur'aṇu, spada u opširne iskaze zbog riječi السَّيِّئُ „ružan“ zato što spletkarenje (المَكْرُ) ne može biti drugačije nego ružno.¹² Na isti način tretira se i ajet:

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ

Oni koji nisu vjerovali – od svog nevjerstva će stradati, a oni koji su dobra djela činili - sebi su dobro mjesto (u Džennetu) pripremili (al-Rūm, 44).¹³

Sažeto izražavanje

Sažetost (iḡāz) iskaza u stilistici predstavlja iskazivanje željenog značenja konciznim, razumljivim, potpuno jasnim i krasnorječivim iskazom, sastavljenim od manjeg broja riječi nego što bi trebalo biti, odnosno iskazom lišenim riječi i izraza koji se koriste u raznim vrstama i slučajevima konvencionalne

10 Al-Suyūṭī, *al-Itqān...*, 530.

11 al-Qazwīnī, *al-Talḥiṣ fī 'ulūm al-balāga*, 55. al-Qazwīnī, *al-Idāh fī 'ulūm al-balāga...*, 143.

12 Al-Suyūṭī, *al-Itqān...*, 528-29.

13 Al-Maydānī, *al-Balāga al-'arabiyya...* II, 18-25. 'Abbās, *al-Balāga: funūnūhā wa afnānūhā...*, 507. Aḥmad Muṣṭafā al-Marāḡī, 'Ulūm al-balāga : al-bayān wa al-ma'ānī wa al-badī', al-Ṭab'a al-tālīta, Dār al-Kutub al-'ilmiyya, Bayrūt, 1414/1993, 190. Al-Ṣa'īdī, *al-Balāga al-'āliya...*, 120.

komunikacije. Željeno značenje ovakvim načinom izražavanja postiže se elidiranjem dijela iskaza čije se značenje razumijeva iz konteksta (situacionog, govornog, logičkog ili racionalnog) u kome se takav iskaz realizira ili posebnim višeznačnim jezičkim izrazima i frazama, kao što su poslovice i razne mudre izreke, zatim riječima općeg, neograničenog značenja ili upotrebom riječi kraćeg oblika, kao što su partikule, zamjenice, oblici dvojine i množine ili opći izrazi.¹⁴

S obzirom na to da se sažetost postiže odbacivanjem dijela iskaza na dva načina, bez ugrožavanja željenog značenja, stilističari sažeto izražavanje dijele na dvije vrste. Prva je sažetost u kojoj se odbacivanje dijela iskaza ostvaruje njegovim elidiranjem i označava se kao *īḡāz al-ḥad̄f* (sažimanje elidiranjem), a druga sažetost u kojoj se odbacivanje ostvaruje skraćivanjem ili sažimanjem iskaza bez elidiranja i označava se kao *īḡāz al-qaṣr* (sažimanje skraćivanjem).¹⁵

Sažimanje elidiranjem

Sažimanje iskaza elidiranjem (*īḡāz al-ḥad̄f*) pretpostavlja mogućnost ispuštanja dijelova iskaza na koje ukazuje kontekst u kome se iskaz realizira, pod uvjetom da primalac poruke zahvaljujući kontekstu i svojim intelektualnim sposobnostima može bez problema razumjeti elidirani dio teksta. Elidirati se jedino ne može dio iskaza kojim se koroborira značenje eksplicitno izrečenog iskaza, s obzirom na to da se njegovim elidiranjem dokida koroborativnost. Elidiranje određenih dijelova iskaza najčešće dopušta situacioni kontekst (*qarīna al-ḥāl*), kao u ajetima:

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ صَيْفِ بْنِ إِبرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ * إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ

Da li je došla do tebe vijest o časnim gostima Ibrahimovim, kada su mu ušli i rekli: - Selam! (Mir s tobom!) - a on im odgovorio: - Selam (Mir s vama), ljudi neznani! (al-Ḍāriyāt, 24-25).

Zahvaljujući situaciji u kojoj se radnja koja se opisuje u ovim ajetima događa, jasno je da se u navedenom iskazu dogodilo više elidiranja. Tako se u drugom ajetu ovoga iskaza implicira kao da je rečeno: (نَسَلَمَ عَلَيْكَ) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ „kada su mu ušli i rekli - (Pozdravljamo te) selamom! - a on im odgovorio: - I (vama) selam, (vi) ljudi neznani!“¹⁶

14 Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-‘arabiyya...* II, 26-27.

15 Neki stilističari preferiraju termin *qīṣar* koji isključivo ima značenje „skraćivanja“ ili „sažimanja“ za razliku od termina *qaṣr* koji osim „skraćivanja“ ili „sažimanja“ ima i značenje „ograničavanja“ ili „restrikcije“.

16 ‘Abbās, *al-Balāḡa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 459. Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-‘arabiyya...* II, 44.

Elidirani dio iskaza može se razumjeti zahvaljujući i govornom kontekstu (*qarīna al-maqāl*), kao u ajetu:

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا

A onima koji su se Allaha bojali reći će se: - Šta je objavljivao Gospodar vaš? - Oni će reći: - Dobro (al-Nahl, 30).

Na temelju kazanog: مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ „Šta je objavljivao Gospodar vaš?“ jasno je da kraj ajeta znači kao da glasi: قَالُوا أَنْزَلَ خَيْرًا „Oni će reći: - (Objavio je) dobro“.¹⁷

Nekada se elidirani dio iskaza može razumjeti i zahvaljujući racionlanom ili logičkom kontekstu (*qarīna al-‘aql*), koji pretpostavlja sposobnost primaoca poruke da logičkim rasuđivanjem identificira i razumije elidirani dio iskaza, kao u ajetu:

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

I ispunjavajte obećanja, jer će se za obećanja, zaista, odgovarati! (al-Isrā’, 34).

S obzirom na to da se zaključivanje ugovora i preuzimanje obaveza iskazuje i sklapa isključivo riječima, logički je jasno da se i u navedenom ajetu misli na ispunjavanje obećanja izrečenih i preuzetih riječima, tako da elidirani dijelovi navedenog ajeta implicitno glase: وَأَوْفُوا بِمَقْتَضَىٰ عَهْدِ اللَّهِ „Ispunjavajte smisao obećanja Allahu datih.“

Nekada u razumijevanju elidiranog dijela iskaza logičkom rasuđivanju pomaže i poznavanje oblasti ili teme koja se tretira iskazom, kao u ajetu:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ

Zabranjena vam je strv i krv i svinjsko meso... (al-Mā’ida, 3), u kome se logički, ali i na temelju drugih ajeta i Poslanikovih hadisa, kao i islamskih propisa o zabranama (*taḥrīm*) i dopuštanjima (*ḥalāl*) u islamu, jasno razumijeva da se zabrana u navedenom ajetu odnosi na jedenje strvi, krvi i svinjskog mesa, a ne zabranu njih samih po sebi. Zbog toga je jasno da se u navedenom ajetu dogodilo elidiranje riječi kojom se izražava značenje jedenja navedenih stvari, tako da ajet znači kao da glasi: أَكُلِ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ „(jedenje) strvine i krvi i svinjskog mesa.“¹⁸

17 ‘Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 459. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya...* II, 43.

18 Al-Qazwīnī, *al-Īdāḥ fī ‘ulūm al-balāġa...*, 150. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya...* II, 44-45. ‘Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 459-60.

Elidiranje dijelova iskaza

U cilju konciznog izražavanja elidirati se mogu pojedinačni dijelovi rečenice: subjekt, predikat i sve vrste sporednih dijelova rečenice, te jedna ili više rečenica. Tako je u ajetu:

فَقَالُوا سَاجِرٌ كَذَّابٌ

Ali su oni rekli: - Čarobnjak i lažov (al-Mu'min, 24)! elidiran subjekt imenske rečenice s kojim bi navedeni ajet glasio: „Ali su oni rekli: - (Ovaj je) čarobnjak i lažov!“ dok je u ajetu:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَّهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ

One koji su tele prihvatili stići će kazna Gospodara njihovog (al-A'raf, 152) elidiran objekt s kojim bi navedeni ajet glasio: „Oni koji su tele (za svog boga) prihvatili.“¹⁹

Elidirana može biti i prijedložka konstrukcija, kao u ajetu:

وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا

A ima i drugih koji su grijehe svoje priznali, i koji su dobra djela s drugim hrđavim izmiješali (al-Tawba, 102), tako da navedeni ajet s elidiranom prijedložkom konstrukcijom glasi: „A ima i drugih koji su grijehe svoje priznali, i koji su dobra djela (s hrđavim) i druga hrđava (s dobrim djelima) izmiješali.“²⁰

Elidiranje rečenice kao način sažetog izražavanja najčešće se javlja u kur'anskim kazivanjima i dijalogima, kao u ajetu:

فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

Pa zavapi u dubokoj tmimi: Nema boga, osim Tebe, hvaljen neka si, a ja sam se zaista ogriješio prema sebi (al-Anbiyā', 87)!, u kome se na početku implicijra elidirana rečenica koja može da glasi: „Fakan ma kan min al-masāhime w al-tiqām...“¹⁹ Pa pošto je bilo to što je bilo s bacanjem kocke i gutanjem ribe, on zavapi u dubokoj tmimi.“

Sura Yūsuf poznata je po čestom elidiranju rečenica. Kada su braća Jusufova tražila od oca da sa njima pošalje njihovog brata Jusufa, a otac im odgovorio da se boji da ga ne pojede vuk, Jusufova braća su mu na to odgovorila:

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ

Oni rekoše: - Kako će ga vuk pojesti, a nas ovoliko! Mi bismo tada zaista bili gubitnici (Yūsuf, 14). Nakon ovakvog dijaloga između sinova i njihovog

19 'Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 462-63.

20 Ibid., 464.

oca očekivati je da će otac prihvatiti njihove navode i poslati sina sa njima ili odbiti da to učini. Ajet koji slijedi sadrži njegov odgovor:

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجَبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

I kada ga odvedoše i dogovoriše se da ga bace na dno bunara, Mi mu objavismo: - Ti ćeš ih sigurno o ovom postupku njihovu obavijestiti, dok oni te ne znaju (Yūsuf, 15). Jasno je iz navedenog ajeta da se u ovom slučaju nalazi više neiskazanih rečenice koje se odnose na odgovor njihovog oca. S obzirom na to da ne utječu na značenje, nego bi njihovo eksplicitno iskazivanje samo produljilo iskaz, one su elidirane.²¹

Motivi elidiranja dijelova iskaza

Elidiranje dijelova iskaza kao posebna vrsta sažetog izražavanja može biti motivirano ostvarivanjem raznih ciljeva. Tako se elidiranjem postiže istovremeno ekonomičnost u izražavanju i općenitost značenja, kao u slučaju ispuštanja objekta s obzirom na to da glagol kao predikat ukazuje na njegovo postojanje. Tako ajet:

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ

Allah poziva u Kuću Mira (Yūnus, 25), znači kao da glasi: وَاللَّهُ يَدْعُو جَمِيعًا „Allah poziva svakoga u Kuću Mira.“²²

Elidiranje može biti motivirano i nedostatkom vremena za izricanje cjelovitog iskaza zato što bi se njegovim potpunim izricanjem propustila neka važna i bitna stvar ili prilika, kao u ajetima sure al-Šams u kojima se navode riječi poslanika Saliha:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا * إِذِ انبَعَثَ أَشْقِيهَا * فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيِيهَا

(Narod) Semud je zbog obijesti svoje poricao (svoga Poslanika): kad se jedan nevaljalac između njih podigao (da ubije devu), Allahov Poslanik (Salih) im je rekao: - (Pazite) na Allahovu devu i njeno napajanje! (al-Šams, 11-13).

Želeći da upozori svoje saplemenike da ne ubijaju devu i da joj ne brane piti vodu, Allahov poslanik Salih u navedenim ajetima, zbog nedostatka vremena da na to upozori cjelovitim iskazom, zato što bi spomenuto djelo moglo biti izvršeno i prije završetka takvoga iskaza, ispušta glagole podsticanja i upozorenja koji se iz situacionog konteksta razumiju. Želeći da svoje saplemenike podstakne da dobro postupaju prema devu i da je ne ubijaju, jer

21 Ibid., 467-68.

22 Al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 536. Al-Marāgī, *‘Ulūm al-balāga...*, 96. Al-Maydānī, *al-Balāga al-‘arabiyya...* II, 40.

je deva Allahovo stvorenje, poslanik Salih ih na to upozorava riječima: نَاقَةَ اللَّهِ „Allahova deva“ ispuštajući glagol upozorenja, tako da dio navedenog ajeta znači kao da glasi: ذرُوا نَاقَةَ اللَّهِ „Pazite na Allahovu devu!“ Želeći istovremeno da ih upozori i da joj ne brane da pije vodu, on ih na to podstiče riječima: „i njeno napajanje“ ispuštajući glagol podsticanja, tako da dio navedenog ajeta znači kao da glasi: أَلْزَمُوا سُقْيَهَا „Obavezni ste da je napajate!“²³

Iskaz se elidiranjem nekih njegovih dijelova često čuva i od opterećenosti elementima čije se značenje ionako iz konteksta može razumjeti, čime se istovremeno postiže i stilistička ekspresivnost i emfatičnost iskaza, ali i čuđenje i zastrašivanje budući da ovakvi iskazi tjeraju primaoca poruke na razmišljanje o značenju elidiranog dijela iskaza, kao u ajetu:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نَكَدِبَ بَيِّنَاتٍ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

A da ti je vidjeti kako će, kad pred vatrom budu zadržani, reći: - Da nam je da povraćeni budemo, pa da dokaze Gospodara našeg ne poričemo i da vjernici budemo! (al-An‘ām, 27), u kome je elidirana glavna kondicionalna rečenica, tako da ajet znači kao da glasi: وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ لَرَأَيْتَ مَا هُمْ فِيهِ: „A da ti je vidjeti kako će, kad pred vatrom budu zadržani, (vidio bi koliko su uplašeni, zabrinuti, žalosni i koliko se kajaju) reći...“²⁴

Elidiranje može biti motivirano i lakšim izgovorom iskaza. U ovakvim slučajevima obično se ispušta čestica dozivanja ili određeni konsonanti u riječima koje se često koriste u govoru, tako da se njihovo elidiranje bez problema može prepoznati, kao u ajetu:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ

I tako Mi noći kad nestaje (al-Ġāšiyā, 4), u kome je elidiran konsonant y na kraju riječi يَسِرُّ koja izvorno glasi يَسْرِي.

Elidiranje može biti motivirano i željom izražavanja općeg značenja, kao u ajetu:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

Samo se Tebi klánjamo i samo od Tebe pomoć tražimo! (al-Fātiḥa, 5), odnosno إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ فِي أُمُورِ دُنْيَانَا وَأُمُورِ آخِرِنَا „Samo se Tebi klánjamo i samo od Tebe pomoć tražimo u našim ovosvjetskim i ahiretskim stvarima!“

Elidiranje dijela iskaza može biti i radi očuvanja rime, naročito posljednje riječi ajeta (*fāšila*), kao u ajetima:

وَالصُّحَىٰ * وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ * مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

23 Al-Suyūfī, *al-Itqān*..., 534. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya*... II, 41.

24 Al-Suyūfī, *al-Itqān*..., 534. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya*... II, 40-41.

Tako Mi jutra kada poodmakne i noći kada utihne, Gospodar tvoj nije te ni napustio ni omrznuo! (al-Ḍuḥā, 1-3). U posljednjem ajetu radi očuvanja rime sa prethodna dva ajeta, elidiran je pronominalni sufiks koji se nalazi u poziciji direktnog objekta, tako da bi navedeni ajet s eksplicitno iskazanim objektom glasio: وما فلاك “ni omrznuo te”.

Elidiranje dijelova iskaza nekada omogućuje lakše razumijevanje i eventualno memoriranje iskaza, ali može biti motivirano i pokretanjem intelektualne aktivnosti na ispravnom razumijevanju iskaza izrečenog u sažetoj formi kako bi poruka koju nosi takav iskaz bila uvjerljivija i djelotvornija kod njenog primaoca, kao u ajetu:

وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ

A da On hoće, sve bi vas uputio (al-Nahl, 9), koji može značiti kao da glasi: ولو شاء هدايتكم لسلبكم الاختيار ولجعلكم مجبورين وإن لهداكم أجمعين „Kada bi htio da vas sve uputi uskratio bi vam mogućnost izbora i tako vas prisilio sve da budete na Pravom putu.“²⁵

Iskazima s elidiranim dijelovima postiže se i visok stepen stilske izražajnosti i posebno gramatička izvrsnost iskaza. U ovakvim iskazima uglavnom se elidiraju oni dijelovi kojima se označava poznato, ono od čega slušatelj nema posebnu korist u razumijevanju iskaza ili ono što je ranije na nekom drugom mjestu spomenuto, tako da se elidirani elementi razumiju iz šireg konteksta u kome se realizira takav iskaz. Elidiranjem se, osim značenja ne smije ugroziti ni gramatička korektnost iskaza. Zbog toga se obavezno i uvijek na eksplicitan način iskazuju oni dijelovi iskaza čije bi elidiranje dovelo u pitanje gramatičku korektnost i željeno značenje iskaza.

Sažimanje skraćivanjem

Sažimanje iskaza skraćivanjem (*iğāz al-qaṣr*) pretpostavlja izricanje željenog sadržaja minimalnim brojem višeznačnih riječi, bez elidiranja bilo kojeg dijela takvoga iskaza. Velik broj kur’anskih iskaza posebno se ističu ovom vrstom sažimanja koja se kao stilsko sredstvo u Kur’anu koristi prema potrebi, zavisno od konteksta u kome se određeni kur’anski ajeti izriču i stanja onog kome se takav iskaz pripisuje ili kao poruka upućuje, kao u ajetu:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً

Gospodaru naš, podaj nam dobro na Ovome svijetu (al-Baqara, 201)!, u kome se riječ حسنة „dobro“ može odnositi na mnogobrojne i raznovrsne blagodati, kao što su dobro dijete, korisna nauka, dobar bračni drug, dozvoljena opskrba, bogatstvo, ispravno razumijevanje Kur’ana i sl.

25 Al-Suyūṭī, *al-Itqān...*, 534-36. Al-Marāḡī, *‘Ulūm al-balāḡa...*, 95-96. Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-‘arabiyya...* II, 41-42.

Sličnog značenja je i ajet:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

Ti se praštanja drži, i traži da se čine dobra djela, a neznalica se kloni (al-A‘rāf, 199)!, u kome se na eksplicitan način preporučuje praštanje, traženje od drugih činjenja dobrih djela i izbjegavanje nezalica. Međutim, navedeni ajet kao iskaz sastavljen je od višeznačnih riječi koje sadrže velik broj plemenitih svojstava. Prvo među njima je opraštanje koje pretpostavlja prelaženje preko loših stvari i ponovno uspostavljanje pokidanih veza, zatim pokazivanje blagosti, tolerantnosti, ljubaznosti, obazrivosti i popustljivosti prema onima koji loše stvari rade. U dijelu iskaza kojim se traži da se čine dobra djela nalaze se, također, raznovrsna značenja. Sam čin traženja činjenja dobrih djela pretpostavlja uspostavljanje saosjećajnog i blagog odnosa prema onima od kojih se traži činjenje dobrih djela, zatim sustezanje od laži, ogovaranja i klevetanja, te neobraćanja pažnje na zabranjene stvari i odustajanja od činjenja ružnih stvari, jer traženje činjenja dobrih djela i istovremeno vršenje pokuđenih djela ne ide jedno sa drugim. I, na kraju, klonjenje od nezalica podrazumijeva iskazivanje strpljivosti, blagosti i obazrivosti, te gušenje srdžbe u sebi i čuvanje od činjenja bestidnih djela kojima se kvari vjera.²⁶

Jedan od najljepših i najbolje stilistički iskazanih primjera sažimanja skraćivanjem iskaza, bez elidiranja, nalazi se u ajetu:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Život vam je u odmazdi, o razumom obdareni, da biste se Boga pobojali (al-Baqara, 179)! U navedenom ajetu ostvaren je izvanredan izbor savršeno ukomponiranih riječi općeg i sveobuhvatnog značenja koje u sažetoj formi i sa minimalnim brojem riječi izriču velik broj značenja. Zbog toga su arapski stilističari posvećivali posebnu pažnju analizi ovog kur'anskog iskaza otkrivajući u njemu elemente savršene sažetosti. Da bi dokazali stilsko savršenstvo ovoga ajeta arapski stilističari ovaj ajet često upoređuju s poznatom arapskom izrekom iz predislamskog perioda القتل أنفى للقتل “Ubistvo najbolje otklanja ubistvo”, koja se među Arapima smatrala jednim od najsazetijih i najjezgrovitijih iskaza.

U analizama ovog ajeta stilističari se posebno fokusiraju na njegove dvije ključne riječi. Prva je قِصَاصُ kojom se izriče značenje “odmazde” u općem smislu, tako da može značiti ubistvo za ubistvo, dio za dio i sl. kao presuđene kazne kojom se brani i osigurava ljudski život. Druga je حَيَاةُ „život“ kojom se označava svaka vrsta života tjelesnih bića. Život iskazan navedenom riječi pretpostavlja trajanje ljudskog života u sigurnosti, miru, bez straha i

26 Al-Qazwīnī, *al-Īdāh fī ‘ulūm al-balāga...*, 144-45. Al-Suyūṭī, *al-Itqān...*, 530. Al-Marāgī, *‘Ulūm al-balāga...*, 188. ‘Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 471-72.

bilo kakvog uznemiravanja, koji se osiguravaju provođenjem odredbe قِصَاص „odmazde“ zato što strah od odmazde sprječava čovjeka od činjenja ovakvog krivičnog djela. Time se smanjuje broj ubistava, ranjavanja i drugih sličnih krivičnih djela i osigurava miran i siguran život svakog pojedinca.

Upoređujući dio ajeta وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ Život vam je u odmazdi sa spomenutom staroarapskom izrekom الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ “Ubistvo najbolje otklanja ubistvo”, stilističari kao prvo ističu da je navedeni dio ajeta sažetiji od ove izreke, jer se sastoji od manjeg broja konsonanata. Drugo je da odmazda predstavlja propisanu kaznu za počinjeno krivično djelo, dok navedena izreka spominje samo ubistvo kao surov čin bez navođenja propisane kazne kojom se ostvaruje pravda za izvršeno ubistvo. Osim toga, navedenim kur’anskim iskazom insistira se na životu kojeg osigurava propisana kazna odmazde, dok se spomenutom arapskom izrekom insistira samo na „otklanjanju ubistva.“ Navedeni kur’anski iskaz, za razliku od arapske izreke, lišen je i ponavljanja riječi, jasnijeg je značenja i bez potrebe za impliciranjem elidiranih dijelova iskaza. Kao razlika između ova dva iskaza navodi se i harmoniziranost konsonanata u kur’anskom islazu, za razliku od staroarapske izreke, čime se omogućuje njegov lakši izgovor i savršena skladnost izraza قِصَاص „odmazda“ i حياة „život“.²⁷

Sažetost iskazana skraćivanjem nalazi se i u ajetu:

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَآتَى النَّبِيَّاتِ مِنْ أَبْوَابِهَا

Nego je čestitost u tome da se Allaha bojite i u kuće na vrata njihova ulazite (al-Baqara, 189). Prva rečenica ajeta predstavlja iskaz sažet elidiranjem budući da znači kao da glasi: وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَآتَى النَّبِيَّاتِ مِنْ أَبْوَابِهَا. Medutim, obje rečenice u ajetu istovremeno predstavljaju i iskaz sažet skraćivanjem. U njima Uzvišeni Allah naređuje vjernicima da se ne bave stvarima od kojih nemaju korist, nego da gledaju ono što je za njih dobro i što je u njihovom interesu, da razmišljaju o svojoj stvarnosti da ne bi sa Pravog puta skrenuli i zalutali, jer oni koji se bave onim što nije u njihovom interesu i zapostavljaju prioritete su kao oni što umjesto da u kuće ulaze na njihova vrata, ulaze sa stražnje strane.²⁸

Opširno izražavanje

Opširnost (*iṭnāb*) kao posebna vrsta izražavanja predstavlja značajnu gramatičko-stilističku osobenost arapskog iskaza. Opširnost pretpostavlja navo-

27 Al-Qazwīnī, *al-Īdāh fī ‘ulūm al-balāġa...*, 143-44. Al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 531-32. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-‘arabiyya...* II, 34-36. ‘Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 473-474. Al-Marāġī, *‘Ulūm al-balāġa...*, 189.

28 ‘Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 474.

đenje ili ponavljanje riječi, sintagmi ili cijelih rečenica više nego je potrebno za razumijevanje određenog iskaza i postizanje konkretnih ciljeva. Ovakvim navođenjem i ponavljanjem, koje na prvi pogled može izgledati nepotrebno i suvišno, želi se istaći važnost sadržaja koji se takvim iskazom izriče. Zbog toga se ovakvoj vrsti navođenja i ponavljanja pripisuje određeni smisao i uloga u iskazu. Međutim, pored opširnosti označene kao *itnāb* često se spominju duljenje iskaza (*taṭwīl*) i umetanje riječi u iskaz (*ḥašw*). S obzirom da se ovakvim navođenjem ne postiže nikakav smisao, ovi se načini izražavanja ne ubrajaju u opširnost kao posebnu vrstu stilističkog izražavanja.²⁹

Kao cilj opširnog izražavanja navodi se koroboracija značenja iskaza i učvršćivanje sagovornika u značenju koje prenosi takav iskaz, kao u ajetima:

أَفَأَمِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ * أَوْ أَمِنَ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحَىٰ وَهُمْ يَلْعَبُونَ * أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يُأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

A zar su stanovnici gradova sigurni da ih Naša kazna neće snaći noću dok budu spavali? Ili su stanovnici gradova sigurni da ih naša kazna neće stići pred podne dok se budu zabavljali? Zar oni mogu biti sigurni od Allahove namjere? Allahove namjere se ne boji samo narod koji gubi (al-A‘rāf, 97-99).

Koroboracija značenja kao motiv opširnog izražavanja nalazi se i u ajetu:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

I svi meleki odreda zajedno ničice padoše (al-Ḥiğr, 30).³⁰

Cilj opširnog izražavanja može biti i otklanjanje eventualnih nejasnoća koje bi mogle nastati sažetim izražavanjem s obzirom na višeznačnost nekih izraza i riječi, kao u ajetu:

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

Ustvari, njihove oči nisu slijepe, već su im slijepa srca u grudima (al-Ḥağğ, 46), u kome se dodavanjem sintagme *“u grudima”* otklanja eventualna nejasnoća utvrđivanjem da se sljepoća odnosi na srce, odnosno razum, a ne oči.

Kao cilj opširnog izražavanja navodi se veličanje i zastrašivanje, kao u ajetima:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ * وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ * وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ * وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ * وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ * وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ * وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ * وَإِذَا الْمَوْؤَدَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ * وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ * وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ * وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ * وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ * عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أُخْضِرَتْ

Kada Sunce sjaj izgubi, i kada zvijezde popadaju, i kada se planine pokrenu, i kada steone kamile bez pastira ostanu, i kada se divlje životinje saberu,

29 ‘Abduh ‘Abdul‘aziz Qulqayla, *al-Balāga al-iṣṭilāḥiyya*, Dār al-Fikr al-‘arabī, al-Ṭab‘a al-ṭālīṭa, al-Qāhira, 1412/1992, 271. Al-Marāğī, ‘*Ulūm al-balāga...*, 191.

30 Al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 551.

i kada se mora vatrom napune, i kada se duše sa tijelima spare, i kada živa sahranjena djevojčica bude upitana zbog kakve krivice je umorena, i kada se Listovi razdijele, i kada se nebo ukloni, i kada se Džehennem raspali, i kada se Džennet približi - svako će saznati ono što je pripremio! (al-Takwīr, 1-14).

Za shvatanje vremena u kome će عَلِمْتُ نَفْسٍ مَّا أُخْصِرْتُ „svako saznati ono što je pripremio“ dovoljno bi bilo kazati: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ „Kada Sunce sjaj izgubi“ ili spomenuti bilo koju drugu kasnije navedenu rečenicu. Međutim, Uzvišeni Allah spominje njih dvanaest da bi ukazao na strahote navedenog dana.³¹

Opširan način izražavanja može biti motiviran i postizanjem drugih ciljeva, kao što su: pojašnjavanje prethodno nejasno izrečenog iskaza (*al-īdāh ba‘ad al-ibhām*), označavanje posebnog nakon navođenja općeg (*dīkr al-hāṣṣ ba‘ad al-‘āmm*), ponavljanje (*takrīr*) riječi, sintagme ili rečenice određenog iskaza radi postizanja različiti ciljeva, zatim ukrašavanje iskaza (*tigāl*), umetanje rečenice (*i‘itirād*) unutar iskaza ili između dva značenjski spojena iskaza radi pojačavanja značenja, dopunjavanje nedovoljno jasnog iskaza (*ihtirās* ili *takmīl*), dodavanje (*tadyīl*) rečenice prethodno iskazanoj rečenici radi koro-boriranja njenog značenja, upotpunjavanje (*tatmīm*) jasno izrečenog iskaza u cilju postizanja hiperboličkog značenja iskaza i sl.

Pojašnjavanje prije nejasno izrečenog iskaza (*al-īdāh ba‘ad al-ibhām*) pretpostavlja nakon potpuno nejasne rečenice izricanje uglavnom druge rečenice kojom se značenje prethodne rečenice objašnjava, kao u ajetu u kome Uzvišeni Allah govori o poslaniku Lutu:

فَأَسْرِبْ أَهْلَكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ * وَقَصَيْنَا
إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنْ دَابِرَ هَوْلَاءٍ مَقْطُوعٍ مُصْبِحِينَ

Izvedi čeljad svoju u gluho doba noći, a ti budi na začelju njihovu, i neka se niko od vas ne osvrće, već produžite u pravcu kuda vam se naređuje! - I Mi smo mu (Lutu) objavili ono što će se zbiti: da će oni, svi do posljednjeg, u svitanje uništeni biti (al-Ḥiğr, 65-66).

Pošto smisao naredbe koju je Uzvišeni Allah preko meleka izdao poslaniku Lutu nije u potpunosti jasan, Uzvišeni Allah objašnjava krajem drugog ajeta „da će oni, svi do posljednjeg, u svitanje uništeni biti“. Tako se ovim dijelom navedenog ajeta objašnjava smisao prethodnog ajeta u kome Uzvišeni Allah naređuje poslaniku da izvede svoju porodicu u gluho doba noći da bi ih propasti spasio i da poslanik Lut bude na njihovom začelju da bi pazio na njih, zatim da se niko ne okreće nego da idu u pravcu u kome im je naređeno da ne bi vidjeli strahote kazne koja slijedi zlikovce.³²

31 Al-Marāğī, *‘Ulūm al-balāga...*, 201.

32 Al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 562. ‘Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 482-83.

Opširnost može biti iskazana i kao spominjanje posebnog nakon općeg (*ḍikr al-ḥāṣṣ ba'ad al-'āmm*), da bi se naglasila važnost onog što se ističe kao posebno, kao u ajetu u kome se posebno naglašava ustrajnost u vršenju pet dnevnih namaza:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى

Budite ustrajni u obavljanju namaza, naročito srednjeg namaza (al-Baqara, 238). Nakon podsticanja na ustrajnost u vršenju namaza uopće, drugim dijelom navedenog ajeta وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى „naročito srednjeg namaza“ posebno se ističe važnost obavljanja srednjeg namaza, što se prema većini komentatora Kur'ana odnosi na ikindijski namaz. U ovom slučaju, u opširno izrečenom iskazu, nakon dijela iskaza u kome se izriče opće značenje u smislu ustrajnosti u vršenju pet dnevnih namaza, posebno se ističe „srednji namaz“ da bi se posebno istakla važnost njegovog obavljanja, bez obzira što se on pretpostavlja i u prvom dijelu ajeta u okviru pet dnevnih namaza.³³

Opširni kur'anski iskazi često se manifestiraju ponavljanjem (*takrīr*) iste riječi, sintagme ili rečenice kao najizražajnije i najjasnije načina koroboriranja značenja. Motivi izricanja ovakve vrste opširnog izražavanja mogu biti različiti. Kao najčešći navode se učvršćivanje i koroboriranje značenja iskaza kod primaoca poruke, stvaranje zadovoljstva i raspoloženja ponavljanjem sintagmi kojima se iskazuje ponos, slava i razne vrste hvalospjeva, zatim prikazivanje raznih duševnih stanja izazvanih izrazima žalosti, tuge, kajanja ili veselja, potom skretanje pozornosti na određene stvari u iskazu, izražavanje hvaljenja, kuđenja i prijekora, te veličanja, zastrašivanja i prikazivanje drugih sličnih situacija i stanja. Primjeri ovakvog opširnog izražavanja nalaze se u Kur'anu u velikom broju:

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ * رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

Gospodaru naš, mi smo čuli glasnika koji poziva vjerovanju; - Vjerujte u Gospodara vašeg! - i mi smo vjerovali Gospodara našeg. Gospodaru naš, oprosti nam grijehе naše i prijeđi preko loših postupaka naših, i učini da umremo zajedno s onima dobrim. Gospodaru naš, podari nam ono što si nam obećao preko poslanikâ Tvojih i na Sudnjem danu nas ne osramoti! Ti, doista, Svoja obećanja ispunjavaš (Āl 'Imrān, 193-194)

Ponavljanjem sintagme رَبَّنَا „Gospodaru naš“ u navedenim ajetima, osim stilskih efekata u smislu naglašavanja važnosti značenja navedene sintagme, istovremeno se iskazuje skrušenost molitelja, uvjerenje u uslišavanje dove i

33 Al-Qazwīnī, *al-Īdāh fī 'ulūm al-balāga...*, 153. Al-Suyūtī, *al-Itqān...*, 561. Al-Maydānī, *al-Balāga al-'arabiyya...*, II, 69. 'Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 486.

postizanje nagrade zbog truda uloženog u prakticanje Allahove vjere i pokazivanja strpljivosti pred raznim vrstama poteškoća.

U kur'anskim iskazima može se ponavljati i cijela rečenica, kao u ajetima:

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

Nikako, oni će saznati sigurno! I opet, nikako, oni će saznati sigurno (al-Naba', 4-5)! čime se postiže koroboriranje značenja navedenih ajeta.³⁴

Opširnost može biti iskazana i u cilju ukrašavanja (*iğāl*) iskaza, a realizira se tako što nakon iskaza kojim se izražava željeno značenje slijedi dio iskaza kojim se na razne načine uljepšava naprijed izrečeni dio iskaza, kao u ajetima:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ * اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

I s kraja grada žurno dođe jedan čovjek i reče: - O narode moj, slijedite one koji su poslani, slijedite one koji od vas ne traže nikakvu nagradu, jer su oni na Pravi put upućeni (Yāsīn, 20-21)!

Navedeni iskaz sastavljen je od dva ajeta. Nakon dijela kojim se izražava željeno značenje u smislu podsticanja na slijeđenje Allahovih poslanika, sa posebnim naglaskom da su to poslanici koji upućuju na istinu i od ljudi ne traže za to nikakvu nagradu, kao ukras naprijed rečenog dolazi dio iskaza وَهُمْ مُهْتَدُونَ „jer su oni na Pravi put upućeni“ zato što svojim djelima, moralom i ponašanjem slijede Allahovu Uputu zbog čega i njihov poziv na slijeđenje ove upute treba prihvatiti.³⁵

Opširnost kao način izražavanja ostvaruje se i umetanjem nezavisne rečenice (*i'tirāq*) unutar jednog iskaza ili između dva semantički spojena iskaza čime se postiže pojačavanje značenja takvoga iskaza i istovremeno postižu stilski efekti, kao u ajetu:

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

A oni Allahu kćeri pripisuju - slavljem neka je On! - a za se ono za čim žude (al-Nahl, 57). Fraza سُبْحَانَهُ „Slavljen neka je On!“ u navedenom ajetu predstavlja umetnutu rečenicu između dvije semantički spojene rečenice, kojom se želi preduhitriti s isticanjem Allahove čistote od tvrdnji da On ima kćeri, iskaznih u bestidnim i lažnim tvrdnjama nevjernika. Ovakvo opširno izražavanje može biti motivirano raznim stilističkim razlozima i željama, kao

34 Al-Qazwīnī, *al-Īdāh fī 'ulūm al-balāga...*, 153. Al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 553. Faḍl 'Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 487. Al-Marāḡī, *'Ulūm al-balāga...*, 193.

35 Al-Qazwīnī, *al-Īdāh fī 'ulūm al-balāga...*, al-Suyūfī, *al-Itqān...*, 566. 154-55. Al-Maydānī, *al-Balāga al-'arabiyya...*, II, 79. Faḍl 'Abbās, *al-Balāga: funūnuhā wa afnānuhā...*, 491. Al-Marāḡī, *'Ulūm al-balāga...*, 194.

što su isticanje Allahovog savršenstva i Njegovo veličanje, učenje (recitiranje) dove, skretanje pažnje na određene stvari, blagosiljanje i drugi slični motivi.³⁶

Posebnu vrstu opširnosti predstavlja dopunjavanje (*ihtirās* ili *takmīl*) značenja nedovoljno jasnog iskaza, odnosno dodavanje izraza kojim govorno lice otklanja sumnju u značenje izrečenog iskaza. Ovakav način izražavanja koristi se kao mjera opreza u slučaju kada govorno lice tokom izricanja iskaza posumnja da li je iskazalo značenje koje je željelo izreći i dopunom iskaza eliminira takvu sumnju, čime se postižu i stilski efekti. Ovakav način izražavanja posebno je efektan u improviziranim i nepripremljenim vazovima (propovijedima), a nalazi se i u Kur'anu:

وَأَدْخُلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

Uvuci ruku svoju u njedra svoja, pojavit će se bijela, ali neće biti bolesna – to je jedno od devet znakova faraonu i narodu njegovu; oni su, doista, narod nevjernički (al-Naml, 12). Na osnovu dijela ajeta تَخْرُجَ بَيْضَاءَ „pojavit će se bijela” moglo bi se posumnjati da će biti bolesna, npr., zaražena leptom, zbog čega neposredno nakon ovog dijela iskaza slijedi sintagma مِنْ غَيْرِ سُوءٍ „ali neće biti bolesna“ kao dopuna iskazu kojom se otklanja takva sumnja.³⁷

Opširnost može biti iskazana i dodavanjem (*taḍyīl*) rečenice prije iskazanoj rečenici, koja sadrži značenje prethodne rečenice, a navodi se radi otkrivanja ili koroboriranja njenog značenja., kao u ajetu:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

I reci: - Došla je istina, a nestalo je laži; laž je, zaista, nestala (al-Isrā', 81)! Rečenica إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا „laž je, zaista, nestala“ sadržajno odgovara prethodnoj rečenici, tako da svojim značenjem kao dodatak koroborira značenje iskazano prvom rečenicom. Ista vrsta opširnosti nalazi se i u ajetu:

ذَلِكَ جَزَائِنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ

Tako smo ih kaznili zato što nisu vjerovali, a da li Mi kažnjavamo ikoga drugog do nevjernika, nezahvalnika (Saba', 17)?! u kome rečenica وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ „a da li Mi kažnjavamo ikoga drugog do nevjernika, nezahvalnika“ kao dodatak sadrži značenje prethodne rečenici i svojim značenjem koroborira značenje te rečenice.

Međutim, iako u oba navedena ajeta druga rečenica koroborira značenje prethodne rečenice, između njih postoji i razlika. Druga rečenica u prvom ajetu إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا „laž je, zaista, nestala“ je semantički nezavisna od prve

36 Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-'arabiyya...*, II, 80-81. Al-Marāḡī, *'Ulūm al-balāḡa...*, 196-97. Faḍl 'Abbās, *al-Balāḡa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 500-01.

37 Al-Maydānī, *al-Balāḡa al-'arabiyya...*, II, 85. Faḍl 'Abbās, *al-Balāḡa: funūnuhā wa afnānuhā...*, 498.

rečenice i zbog toga se često koristi kao argument u raspravama o istini i laži, zbog čega zauzima status izreke, a što nije slučaj sa drugom rečenicom u drugom ajetu *وَهَلْ نَجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ*, „a da li Mi kažnjavamo ikoga drugog do nevjernika, nezahvalnika“. Ova rečenica je zavisna od prve čije značenje koroborira zato što kažnjavanje nema opći karakter, nego se odnosi samo na nevjernike, za razliku od prvog ajeta u kome nestanak laži ima opći karakter. Tako se ovakve rečenice dijele na rečenice koje imaju status izreke (*mā yağrī mağrā al-maṭal*) i rečenice koje nemaju takav status (*mā lā yağrī mağrā al-maṭal*).³⁸

Opširno izražavanje može biti i u funkciji upotpunjavanja (*tatmīm*) jasno izrečenog iskaza u cilju postizanja hiperboličkog značenja takvoga iskaza. U ovom slučaju ne postoji bojazan od nedovoljne jasnoće izrečenog iskaza, nego se njime želi potvrđivanje njegovog značenja na hiperboličan način. U Kur'anu se nalazi značajan broj ovakvih iskaza:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ

Nije čestitost u tome da okrećete lica svoja prema istoku i zapadu; čestiti su oni koji vjeruju u Allaha i u Onaj svijet, i u meleke, i u knjige, i u vjerovjesnike, i koji od imetka daju, iako im je drag (al-Baqara, 177)

Pošto se smisao navedenog iskaza završava rečenicom *وَأَتَى الْمَالَ* „i koji od imetka daju“ sintagma *عَلَى حُبِّهِ* „iako im je drag“ koja slijedi neposredno iza ove rečenice, ne predstavlja nezavisnu rečenicu niti glavni dio prethodne rečenice, nego njenu dopunu kojom se na hiperboličan način ističe značaj dobročinstva onih koji od svog imetka daju, iako im je on drag, da bi time postigli Allahovu nagradu, budući da On najbolje nagrađuje.

Na isti način objašnjava se ista sintagma i u ajetu:

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ

I hranu su davali - mada su je i sami željeli (al-Dahr, 8).³⁹

Zaključak

Istraživanje i izučavanje stilskih osobnosti kur'anskog teksta trajna je tema stilističara, gramatičara, komentatora Kur'ana i istraživača drugih islamskih nauka. Među ovim izučavanjima jednakomjernost, sažetost i opširnost izražavanja u Kur'anu predstavljaju posebno značajnu temu. Osnovni uvjet za izricanje željenog značenja i razumijevanja među sagovornicima u procesu komunikacije uopće, a posebno prilikom izlaganja, predstavljanja i objašnjenja

38 Al-Suyūṭī, *al-Itqān*..., 566. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-'arabiyya*..., II, 86. Al-Marāġī, *'Ulūm al-balāġa*..., 195. Faḍl 'Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā*..., 492-93.

39 Al-Suyūṭī, *al-Itqān*..., 567. Faḍl 'Abbās, *al-Balāġa: funūnuhā wa afnānuhā*..., 498-99. Al-Maydānī, *al-Balāġa al-'arabiyya*..., II, 88.

vanja ideja i misli jeste obraćanje i njihovo izlaganje jasnim i razumljivim jezikom. Posebnu odliku kur'anskog iskaza predstavlja upravo ovakvo izražavanje, koje se može izricati na tri načina. Željeno značenje u ovom slučaju može se izraziti kraćim i sažetim iskazom (*iğāz*), zatim dužim iskazom (*iṭnāb*) ili jednakomjernim iskazom (*musāwāt*) u kome se izraz i značenje nalaze u ekvivalentnom odnosu i koji se zbog toga smatra osnovnim načinom izražavanja, ali istovremeno i spornim kao poseban način stilskog izražavanja. Odabir jednog od ova tri načina stilskog izražavanja zavisi uglavnom od situacije u kojoj se iskaz realizira i koji se ciljevi takvim izražavanjem žele ostvariti. Zbog toga je izučavanje načina izražavanja u Kur'anu posebno značajno, naročito radi razumijevanja kur'anskog teksta i poruke koju nosi. Budući da su navedene vrste izražavanja motivirane postizanjem i ostvarivanjem raznih ciljeva, ove se stilske osobine kur'anskoga teksta često navode i kao argumenti u dokazivanju nadnaravnosti Kur'ana (*i'ğāz al-Kur'an*). Zbog toga se ovim radom željelo skrenuti pažnju na ove osobenosti kur'anskoga iskaza, ukazati na njihov značaj i objasniti njihove osnovne karakteristike i vrste.

Balanced, concise and comprehensive expression in the Qur'an

Abstract

The subject of this paper covers the ways of expressing the Quranic statements, classified according to the relation of the term (*lafz*) and meaning (*ma'nā*). From the grammatical-stylistic aspect, and according to the extent of the expression (*lafz*) which expresses the desired meaning (*ma'nā murād*), the Qur'anic and general expressions (*kalām*) are divided into three types. The first type belongs to (*musāwāt*), statement of equanimity in which the expression and meaning are in an equivalent relationship. Since in this way of expression the number of words or sentences that make up the statement corresponds to the meaning that is meant to be expressed, it represents the basic type of expression. However, according to most Arabian stylists, this type of expression in the Qur'an almost does not exist. The second type is the statement in which the desired meaning is expressed by a small number of words or sentences from the basic mode of expression and is designated as consolidation (*iğāz*) of the statement. This way of expression is achieved by eliding some parts of expression (*iğāz al-ḥaḍf*) without compromising its meaning or shortening (*iğāz al-qīṣar*) without eliding. The third type is the statement in which the desired meaning is expressed by a larger number of words or sentences than the basic expression and is designated as the extensiveness (*iṭnāb*) of the statement, and is achieved by introduction of additional words or sentences which do not express additional meanings. The common

characteristic of all three types of expression (kalām) is to convey the desired meaning (ma'nā), which fully responds to the situation context (muqtaḍā al-ḥāl), with its expression (lafz), regardless of its scope. These expressions, as a special Arabic stylistic characteristic, are also present in the Qur'an and, besides stylistic values, are also important for understanding of the Qur'an, which is why they are often the subject of research by Arabic grammarians, stylists, and Qur'an commentators.

Key words: Qur'an, stylistics, grammar, ways of expression, equanimity, consolidated way of expression, extensive expressions, expression, statement, meaning.